

Az egyesült államokbeli adatbankok hozzáférhetőségének akadályai

Az országok közötti adatáramlás (grenzüberschreitender Datenfluß = GDF) kérdéseiről már 1978-ban nemzetközi konferenciát rendezett az UNESCO Kormányközi Informatikai Irodája (Intergovernmental Bureau for Informatics = IBI). A konferencia napirendjének középpontjában az a kérdés állt, hogy miként teremtsék meg az összhangot az "információk szabad áramlásának" elve és ennek mégis szükségessé váló szabályozása között. A következő évek olyan eseteket produkáltak, amelyek aláhúzzák a problémakör fontosságát. 1986-ban az Egyesült Államok Űrkutatási Hivatala (NASA) tilalmi listát (No-No-List) állított össze és küldött meg amerikai tájékoztató, információs intézményeknek, mely többek között az alábbiakat tartalmazta: "A NASA meggyőződött arról, hogy műszaki programjai, dokumentumai és szolgáltatásai iránt sok olyan cég is érdeklődik, amelyek kizárólag információk gyűjtésével és terjesztésével, eladásával foglalkoznak. Tevékenységük a NASA (üzlet) politikájával nem egyeztethető össze, ezért egyes ügyfeleinknek a jövőben nem szolgáltatunk dokumentumokat..." A naprakészen tartott tilalmi listán 1986-ban 34 USA-beli intézmény szerepelt, például az alábbiak:

Az intézmény neve	Székhelye (állam)	Tevékenységi köre
Find-SVP	New York	francia hírügynökség
Fujitsu Microsystems of America	Kalifornia	japán hírügynökség
Heraeus Volkert, Inc.	New York	az egész világra kiterjedő információ- terjesztés
INFO/CONSULT	Pennsylvania	műszaki információk Izrael számára
Jamaica National Investment Promotion Ltd.	Kalifornia	nemzetközi technológiaátadás
Olympus Management	Kalifornia	USA-székhelyű kanadai ügynökség
University Microfilm	Michingan	műszaki információk nemzetközi terjesztése

A NASA így megakadályozta bizonyos műszaki információk eljuttatását a listán szereplő cégekhez.

1987-ben az FBI ügynökei tettek hivatlan látogatást egy New York-i közgyűteményi könyvtárban. Az USA-beli Könyvtáros Egyesület egyik lapjában felháborodott hangú tudósítást közöl az esetről. Az ügynökök diplomatákat, kémeket kerestek, olyan személyeket, akik ellenséges hatalmak számára gyűjtenek az USA biztonsági érdekeit veszélyeztető információkat.

Két évvel korábban, 1985-ben az Európai Gazdasági Közösség kutatási projektet indított az alábbi címmel: *Az EGK-n kívüli információkhoz való hozzáférés akadályai*. Az 1986-ban elkészült 181 oldalas tanulmány hét fejezetből áll:

1. Bevezetés
2. Az információforrások hozzáférhetősége Japánban
3. Az információforrások hozzáférhetősége az USA-ban
4. Adatbankok mint információk forrásai
5. Az információáramlás korlátozásának eszközei az USA-ban
6. Helyzetelemzés, értékelés
7. Összefoglalás, javaslatok

A tanulmány készítői a Szovjetunió haditechnikai fejlesztési törekvéseivel indokolják a know-how és a technológia védelmének szükségességét az Egyesült Államokban. Bizonyítékokat sorolnak fel olyan európai cégekről, amelyek meg nem engedett módon Kelet-Európába továbbítottak USA-ból származó információkat. Szűrőpróbaszerű ellenőrzésekről számolnak be, melyeket az adatbankok használói között végeztek. A tanulmány mégsem tekinthető teljes értékűnek, ugyanis a szerzők nem tudtak érintkezésbe lépni az Egyesült Államok kormányköreivel. Hosszú távú következtetéseket pedig azért sem vonhattak le, mert az USA információpolitikája is kiforratlan, kialakulatlan még.

Japánra vonatkozóan a tanulmány úgy ítéli meg, hogy az USA-ból származó információkhoz Japánban korlátozás nélkül hozzá lehet férni. A japán tudományos és kutatási eredményeknek azonban csak kis töredéke kerül nyugati adatbázisokba, viszont korlátozás nélkül szerezhetők be műszaki-tudományos információk a helyszínen, tehát Japánban.

A tanulmány részletesen tárgyalja az amerikai exportellenőrzési törvényt. Ez a törvény az USA védelmi politikájának integráns része. Az Egyesült Államok adatai szerint a Varsói Szerződés tagállamai 50 milliárd dollár kutatási-fejlesztési kiadást voltak képesek megtakarítani azáltal, hogy – részben meg nem engedett csatornákon át – Nyugatról szereztek be a katonai célú információkat, technológiákat. Az ún. Dresser-ügyben az amerikaiak még szövetségeseik elől is eltitkoltak (visszatartottak) bizonyos műszaki információkat.

A Szovjetunió mind több katonai szakértőt küld az USA-ba, hivatalosan tudósként, kutatóként szerepeltetve. Ugyanakkor az USA K + F jelentéseit tartalmazó adatbázisával (National Technical Information Service = NTIS) szemben a VINITI (Vsesoŭznyj institut naučnoj i tehničeskoj informacii) nem nyilvános hozzáférésű, minden ok megvan tehát a műszaki, tudományos információk kiáramlásának szigorúbb ellenőrzésére. 1982-ben az információk titkosításának új szabályait vezették be az Egyesült Államokban. Az információkat az USA nemzetbiztonsági érdekeinek figyelembevételével különböző osztályokba sorolták. Ez a gyakorlat azonban azt a veszélyt hordozza magában, hogy az amerikai kutatási eredmények egy része Nyugat-Európa számára is hozzáférhetetlenné válik, miközben az USA ipara zavartalanul felhasználhatja azokat.

Egy sor tudományos konferencián kizárólag az USA állampolgárai vehettek részt, máshol bizonyos kényes témákban nem engedélyezték egyes konferenciaelőadások megtartását. Egy 1985-ös CIA-jelentés azoknak az egyesült államokbeli intézeteknek és egyetemeknek a listáját tartalmazza, amelyek információi iránt a Szovjetunió "rendkívüli érdeklődést tanúsít". Következményként az NTIS-ben hozzáférhető kutatási jelentések szigorúbb ellenőrzését rendelték el és csökkentették az "érzékenyebb" információkat is tartalmazó jelentések mennyiségét.

Ezzel éles ellentétben, ugyancsak 1985-ben 12 USA-beli tudományos egyesület élesen támadta a Nemzetvédelmi Minisztériumot, ellenezve a nem titkos információk bármiféle ellenőrzését. Vitát folytattak az államilag finanszírozott alap kutatások eredményeinek hozzáférhetőségéről és arról, hogy használhatják-e az USA-ban élő külföldi állampolgárok a nagy teljesítményű "supercomputer"-eket. Úgy hírlik, hogy a Pentagon egyre több információra akarja kiterjeszteni titkosítási intézkedéseit. A cél az információk "felszabdalása" úgy, hogy az egyes részterületeket bárki, az "egységes egészet" azonban csak az arra kiválasztottak tekinthessék át.

Az adatbankok mint az információhoz való hozzáférés eszközei

Nyugat-Európa ma attól tart, hogy elszigetelődhet az USA adatbankjaitól. Két ismert példa: a Tudományos Tájékoztatási Intézet (Institute of Scientific Information = ISI) ideiglenesen felfüggesztette a Chemical Abstract Service (CAS) Szovjetunióba, Magyarországra és Csehszlovákiába irányuló mágnesszalag-szállításait. A Német Orvostudományi Dokumentációs és Információs Intézet (Deutsches Institut für medizinische Dokumentation und Information = DIMDI) arra kötelezték, hogy tegyen jelentést kelet-európai ügyfeleiről a Nemzeti Orvostudományi Könyvtár (National Library of Medicine = NLM) számára.

A Dialog online szolgáltatónál hét olyan adatbázis is létezik, amelyek külföldi felhasználók számára nem hozzáférhetők. A Data Resources Inc. (DRI)

bizonyos adatbázisait csak a CIA által előzetesen ellenőrzött felhasználók vehetik igénybe. A kormány tulajdonában működtetett adatbázisok némelyikét pl. DOE/RECON csak egyes kiválasztott kormányhivatalok és ügyfelek használhatják. A NASA adatbázisai külföldön szinte egyáltalán nem férhetők hozzá, kivéve Nyugat-Európát, ahonnan az ESA-IRS hálózaton keresztül elérhető a NASA adatállományának egy része.

A tanulmány szerzői részletesen foglalkoznak az AEROSPACE, az INIS és a DOE-ENERGY adatbázisokkal. A nyugat-európai felhasználók szerződést kell kötnie a NASA-adatbázisok szolgáltatóival, akik így ellenőrizhetővé válnak. A DOE-ENERGY az USA-n kívül egyáltalán nem hozzáférhető. Egyetlen kiskapu marad nyitva: ebbe az adatbázisba is több ország szolgáltatók adatokat. Az input szállítók így az adatbázisrészek birtokosai is egyben. Hasonló a helyzet az INIS esetében is: az adatbázis csak az adott ország INIS-összekötője beleegyezésével állhat külföldi felhasználók rendelkezésére.

Az USA-ban a Kereskedelmi Minisztérium TRADE OPPORTUNITIES WEEKLY adatbázisa csak a hazai felhasználók számára nyitott. A korlátozás indoka: a külföldiek saját országuk gazdasági adatbázisaiban és saját kereskedelmi partnereik révén eredményesebben tájékozódhatnak (1. táblázat).

1. táblázat

Az USA kormányának intézkedései az információáramlás ellenőrzésére

- I. Információk, amelyek nincsenek a kormány birtokában vagy amelyek nem állnak a kormány ellenőrzése alatt
 - A korlátozás módszerei**
 - exportellenőrzés
 - pl. a fegyverzet exportellenőrzési törvénye, 1976.
 - exportszabályozási törvény, 1985.
 - tiltott, hadiipari jellegű technológiák listája
- II. Információk, amelyek fölött az USA kormánya gyakorol ellenőrzést
 - A korlátozás módszerei**
 - az információk osztályba sorolása és titkosítása
 - "nemzetbiztonsági irányelvek" érvényesítése
 - államilag támogatott kutatási megbízások
 - szerződészáradéka
 - a "Védelmi Minisztérium" irányelvei és ajánlásai:
 - ▶ a nem osztályozott műszaki adatok közzétételéről
 - ▶ a műszaki dokumentumok terjesztéséről
 - ▶ a katonai jellegű kutatási jelentések konferencián való ismertetéséről
- III. Az információk tulajdonosságától függetlenül érvénybe léptethető korlátozások
 - A korlátozások módszerei/eszközei**
 - találmánytitkosítási törvény
 - atomenergia-törvény
 - bevándorlási törvény

Jelenleg az USA-ban az adatbázisok hozzáférhetőségét általában nem korlátozzák, azok az EGK-tagországok rendelkezésére állnak. Az ismertetett

esetek egyediek, az említett korlátozások az USA állampolgárait és a külföldi használókat egyaránt sújtják. Az USA törvényhozásában vita folyik egyes ellenőrzési intézkedések bevezethetőségéről:

- ▶ adatbázis-használók terminálnál végzett munkájának ellenőrzésére szolgáló programok,
- ▶ az adatbázisok különleges részeinek (szegmenseinek) elzárása (titkosítása) külön jelszavak kiadásával,
- ▶ az adatbázisok osztályba sorolása információirtalmuk függvényében,
- ▶ az információhozáférés korlátozása az exportszabályozási törvényben külföldiek számára.

A jövőt tekintve attól kell tartani, hogy erősödni fog az információk titkossá tételének gyakorlata, ki fogják terjeszteni az exportellenőrzési törvény hatóságát a műszaki-tudományos információra mint árura, mindezek eredményeként a külföldiek (Nyugat-Európa) számára nehezebbé válik az információkhoz való hozzáférés. Az NTIS-nél például már ma is előfordul, hogy bizonyos – stratégiai fontosságú – információkat be sem táplálnak az adatbázisokba.

A következő információpolitikai intézkedésekre van szükség:

- ▶ Biztosítani kell az információáramlás maximális szabadságát (az USA és az EGK-tagállamok között).
- ▶ Szabályozni kell az EGK-ból a KGST felé irányuló információáramlást. Közös alapelveket kell kialakítani az USA-val. Ha ez nem sikerülne, a szabad információ-hozzáférés vonatkozásában Nyugat-Európa is elszigetelődhetne az USA-tól.
- ▶ A "szabad világon belül" egységes, szabad információ és technológiai piacnak kell létrejönnie. E piac a NATO-tagállamokat és a csendes-óceáni térséget – elsősorban Japánt – foglalná magában.

2. táblázat

Az USA gazdasági veszteségei az exportellenőrzési törvény miatt 1985-ben

Veszteségforrás	Milliárd dollár
Meghiúsult nyugat– nyugati üzletkötések	5,9
Meghiúsult kelet– nyugati üzletkötések	1,4
Vállalati igazgatási (többlet)költségek	0,5
Meghiúsult K+ F projektek	0,5
Licencengedélyek elhúzódo megadása	0,5
Külföld leányvállalatok veszteségei	0,5
Összesen	9,3

Az EGK-tanulmány kritikája

A Közös Piac 1986-os tanulmányában túl merev a nyugati "szabad világ" és a "keleti blokk" szembeállítás, az Egyesült Államok gazdasága exportorientált. A 2. táblázat adatai szerint az USA évi 9 milliárd dollár veszteséget kénytelen elkönyvelni az USA biztonsági érdekeire hivatkozó exportellenőrzés és korlátozás következtében. A korlátozások 200 ezer munkahely elvesztését jelentik és a társadalmi össztermék 17 milliárd dolláros csökkenését okozzák. Az információáramlás korlátozásának másodlagos és nemkívánatos következményeként csökkenhet a mérnökök tudásszintje az Egyesült Államokban.

/BECKER, J.: Zugangssperren bei US-amerikanischen Datenbanken. = Nachrichten für Dokumentation, 39. köt. 1. sz. 1988. p. 21– 28./

(Nagy Gábor)

Könyvtári integrált automatizálási rendszerek Ausztriában (BIBOS)

A BIBOS a Bibliotheks Organisations System (könyvtári szervezési rendszer) elnevezés rövidítése. A rendszert Ausztriában fejlesztette ki az IBM, az EDV-Ges.m.b.H. és a bécsi Munkáskamara Társadalomtudományi Tanulmányi Könyvtára (Sozialwissenschaftliche Studienbibliothek der Arbeiterkammer Wien) 1983-ban. Az MTT Könyvtára az integrált rendszert a következő munkafolyamatokra használja:

- ▶ könyvrendelés és a rendeléssel kapcsolatos nyilvántartások (reklamálás, szternirozás stb.),
- ▶ számlázás,
- ▶ leltározás,
- ▶ katalogizálás és katalóguskartonok előállítás (előrendezve, kinyomtatva, megjelölve),
- ▶ katalógusok felépítése és vezetése,
- ▶ kölcsönzés,
- ▶ revízió,

- ▶ tárgyi feltárás,
- ▶ üzenetváltás, dialógus a könyvtárak között,
- ▶ más könyvtárak bibliográfiai adatainak átvétele a Deutsche Bibliothek (Frankfurt) 1976 óta beszerzett anyagából.

A stájer Pedagógiai Akadémia Könyvtára (Studienbibliothek der Pädagogischen Akademie der Steiermark) 1985-ben tért rá a BIBOS rendszerre. Másfél év alatt 6 munkatárs 13 000 könyv, 20 000 folyóiratcikk és 900 diaposzitiv leírását készítette el. A pedagógiai akadémiák könyvtárai a BIBOS rendszert nemcsak a könyvek feldolgozására használják, hanem a nem hagyományos dokumentumokéra is; erre a cég 2 hét alatt tette alkalmassá a programot, az újabb igényeknek megfelelően. A Könyvtári Szövetségbe (Bibliotheksverbund) tartozó könyvtárak új beszerzései mintegy 70 százalékban megegyeznek, így az